УДК 82

EXPRESSION OF THE LABOUR CONCEPT IN THE ARAB AND TATAR PROVERBS

ГАРӘП ҺӘМ ТАТАР МӘКАЛЬЛӘРЕНДӘ ХЕЗМӘТНЕҢ ЧАГЫЛЫШЫ

Тимерова Гөлчәчәк Равил кызы

Мәчет алды курсларында гарәп теле укытучысы

gulchachak_timerova@ mail.ru

Submission Date: 05.04.2018

Аңлатма

Әлеге мәкалә халыкларның җәүһәрләре булган, хезмәткә дан җырлаучы гарәп һәм татар телләрендәге мәкальләрне чагыштыруга багышланган. Бу хезмәттә Нәкый ага Исәнбәтнең канатлы сүзләре, Габдулла Тукайның ”Кызыклы шәкерт” шигыреннән өзек һәм үземнең күңел түрләремнән чыккан шигъри юлларым да бәян ителде. Мәкаләнең төп максаты – гарәп һәм татар телләрендәге мәкальләрне чагыштыру аша кешеләрдә хезмәткә карата ярату хисе уяту, эшне яратып, җиренә җиткереп башкару. Эш-гамәл ул кеше өчен табыш чыганагы гына түгел, ул безнең көндәлек яшәешебезнең чагылыш икәнен дә исбатлау. Кечкенәдән балаларыбызның күңелендә дә хезмәт сөючәнлекне тәрбиялисе килә. Чөнки тырыш, максатчан бала ул безнең өметле киләчәгебез. Мәкаләдә гарәп һәм татар телләрендәге хезмәткә багышланган мәкальләрендә уртак һәм узенчәлекле характеристикалар ачыклана.

Төп сүзләр: *мәкаль, тәрбияви әһәмияте, фразеологик мәгънәсе, хезмәт, гарәп һәм татар телләре.*

Abstract

This article is devoted to the comparative analysis of the Tatar and Arabic Proverbs expressing the importance of labour in the lives of these nations. In this respect the wise words of Nakiy Isanbet, the poetry of Gabdulla Tukai and the poems of the author are used. The main purpose of this article is to awaken people's love of work through the comparison of the proverbs devoted to labour. Any work must be done with love and responsibility. We must understand that work is not only a source of income, but our way of life. The love of work should be brought up in children from their early age. The common features and the peculiarities in the functioning of the analised proverbs are revealed.

Keywords: *proverbs, educational value, phraseological meaning, labour, Arabic, Tatar.*

For citation: *Timerova, G.R. (2018). Гарәп һәм татар мәкальләрендә хезмәтнең чагылышы [Expression of the labour concept in the Arab and Tatar proverbs]. Eurasian Arabic Studies, 3, 85-91.*

КЕРЕШ

Халкыбызның гореф-гадәтләрен, яшәү рәвешен, чал тарихын, милли аңын чагылдырып гасырлардан-гасырларга, буыннан-буынга күчүче, яратып сөйләнүче, һәр урында сөйләмне матурлаучы хикмәтле сүзләре, милли яткарьләре бар. Шулар арасыннан бер җөмлә белән тормышнын серләрен аңлатып бирүче, тирән мәгънәгә ия булган – мәкальләрне аерып күрсәтәсебез килә. Юкка гына халкыбыз аларга “халык җәүһәрләре”, “халык мәрҗәннәре,” – диеп исем бирмәгән. Шушы хикмәтле сүзләр телебезне баетып, җәүһәрләр кебек бизәп торалар. Аларнын һәрбер мөнәсәбәттә үз урыннары бар. Мәкальләр яхшылыкны зурлый, начарлыкны хурлый, тырышны – сөя, ялкаудан – көлә, гыйлемне куатли, тәртипсезне – рәтли...

Мәкальләрнең килеп чыгышын төгәл генә әйтеп булмый, алар һәрбер халыкның мәдәни байлыгын чагылдырып, әдәби һәм тарихи мирасының гүзәл бер өлешен тәшкил итәләр.

Милләтебезнең күренекле мэгърифәтчеләре мәкальләрнең зәвык, акыл, әхлакый тәэсир көченә, аларны өйрәнү зарурлыгына зур әһәмият бирәләр.

“Һәр халыкның мәкале үзенчә. Менә шулардан мәкальнең иң зур күпчелеге һәр халыкның иҗтимагый – тарихи тормыш тәҗрибәсеннән һәм ышануларыннан, аның үз теленең иҗат һәм сурәтләмә мөмкинлекләренә таянып барлыкка килгәне аңлашыла. Аның кайчан туа башлаганы билгесез, авторлары исемсез шулай ук аның әле дә туудан туктаганы юк. Тормыш һәм халык яшәгән җирдә аның тумавы мөмкин дә түгел: чөнки кеше үз табигате буенча шагыйрь, үзе тәҗрибә һәм иҗат иясе. Шунлыктан мәкаль башлап ялгыз кеше авызыннан әйтелсә дә, һәр уңышлы иҗатны эләктереп алучы халык аны телендә саклый, тагын да шомарта, чөнки аны гомуми мәгънәгә күтәрүче халык үзе бөек шагыйрь, үзе тормышны иҗат итүче бөек даһи ул,” – диеп язган безнең күренекле мәгърифәтчебез Нәкый Исәнбәт. [Исәнбәт,1967, Б. 1015]

ТИКШЕРЕНҮ МАТЕРИАЛЛАРЫ ҺӘМ ЫСУЛЛАРЫ

Шушы мәкаләдә гарәп һәм татар телләрендә булган, хезмәткә дан җырлаучы, эшкә өндәүче, тырышлыкка чакыручы, эш сөймәгән ялкау кешедән көлүче, бигрәк тә балаларны тәрбияләгәндә еш кулланыла торган мәкальләрне язып китәсем килә. Гарәп кешесенең дә, татар кешесенең дә үз аңында хезмәт алыштыргысыз урынны алып тора. Ниндидер максатка ирешү өчен кешегә балачактан алып, ахыргы көненә кадәр тир түгергә, тырышырга кирәк. Нинди генә эшкә тотынсаң да иң элек кешенең күңелендә яхшы ният, өмет булырга тиеш. Моңа гарәп һәм татар телендәге мәкальләр дәлил булып торалар.

انما الاعمال بانيات – *Гамәлләр ният̆тән тора,* – дигән сөекле пәйгамбәребез Мөхәммәд Мостафа Салләә Аллаһу галәйһи вәссәләм. Әгәр дә кеше ниндидер эшкә тотына икән бу эшне ул кеше күрсен диеп түгел, мактаныр өчен дә түгел, яхшы ният белән башкарырга тиеш. Татар халкында исә: *Ният ярты гамәл; Башланган эш – беткән эш,* – дигән әйтемнәр йөри. Һәр нәрсәнең башы, дәвамы, ахыры һәм нәтиҗәсе булган кебек, эш процессын да бу төшенчәләр читләтеп үтми. Дәвамлы эш турында гарәп телендә мондый мәкаль бар:

خير الاعمال ما كان ديمن – *Эшнең яхшысы – дәвамлы булганы.* Шулай ук эшне башлаганда, аны ахырга кадәр башкарып чыгасыңны да уйларга кирәк. **Уйламый алынма, алынсаң абынма**, диеп кисәтә безне татар халык мәкале.

Мәкальләр яшь буынга тәрбия бирүдә кыйммәтле чыганак булып торалар. Кечкенәдән әти-әниләр безнең күңелләрдә, ә без исә балаларыбызның күңелләрендә хезмәткә мәхаббәт тәрбияләргә тырышабыз.Тәрбия процессы иң элек гаиләдә башлана, шунда формалаша. Эш эшләп үскән бала нык, авырлыклар алдында югалып калмаучы, максатчан була.

“Яшьлегеңдә күп тырышсаң, эшкә бирсәң чын күңел,
Каршыларсың картлыгыңны бик рәхәт һәм бик җиңел”, – бу сүзләрне без дә балаларыбызга еш кабатларга яратабыз.

Хәзерге яңарыш чорында, яңа технологияләр, күп мавыктыргыч компьютер уеннары хөкемлек иткән XXI гасырда балаларыбыз төрле сәбәпләр табып эштән качу җаен эзлиләр.

“Ник азаплыйсың син мине,
Мин бит әле кечкенә” [Тукай], – диеп тә үзләрен җәлләттерәселәре килә. Шушы урында безгә тагын сөекле шагыйребез Габдулла Тукайның хикмәтле сүзләре ярдәмгә килә:

“...өйрән яшьләй! Картайгач авыр ул,
Картаеп каткач буыннар, эш белү уңайсыз ул!” [Тукай]

Әйе, һәр эшкә яшьтән өйрәнеп, тырышып калырга кирәк. Гарәп телендәге: **العمل حياة والرخة موت** *Эш – яшәеш, ә ялкаулык –үлем* мәкаленә татар телендә **Кеше хезмәте – донья асылы,** – дигән мәкаль тиңдәш булып килсә, **الحركة بركة** **Хәрәкәттә – бәрәкәт** , – диеп татар халкы да, гарәп халкы да икесе ике телдә, әмма бер төрле үк итеп аңлатып бирәләр. Гарәп телендә: **علم اِبنك الكار تخلصه من العار** *Балаңны эшкә өйрәтсәң, картайгач гаръләнмәссең*, ә татар телендә: **Балаңны эшкә өйрәт, эшен бетерергә өйрәт!; Егет кешегә җитмеш төрле һөнәр дә аз,** – кебек тәрбияви мәкальләр бар. Хәттә яхшылык эшләүне дә кешенең күңеленә балачактан салып куярга кирәк. **اوّل الشجرة النواة** *Агачның башлангычы – орлыгыннан*; **اللى يزرع الريح يحصد غبارو** *Җил чәчсәң, тузан урырсың* **كما تزرع تحصد** *Ничек чәчсәң, шулай урырсың*, – кебек гарәп телендәге мәкальләр эшне белдереп килсәләр дә, аларның тирән мәгънәсе балага дөрес, яхшы тәрбия бирү. Тик моның өчен әти-әни иң элек үзе үрнәк булырга тиеш һәм хезмәтнең ата-ана өчен дә аерылгысыз тормыш юлдашы булуы мөһим. Юкка гына татар халкы: **Алма агачыннан ерак төшми; Май чүлмәге тышыннан билгеле** яисә **Атасына карап улын коч, анасына карап кызын коч!**, димәгән.

Уку – авыр хезмәт. Ул зур көч куюны, басылып утыруны таләп итә. Бу сыйфатларга баланы бик иртә, әкеренләп һәм түземлек белән күнектерү зарур. Кыскасы, бала үзенең хезмәт сөючәнлеген төп эшчәнлеккә – укуга күчерергә әзер булырга тиеш. Хезмәт күнекмәләре исә киләчәк тормыш өчен дә кирәк булачак, ул зиһен эшчәнлеген үстерүгә ярдәм итәчәк. Белем алырга чакыра торган мәкальләр арасында исә гарәп телендә: **ثمرة العلوم العمل بالمعلوم** *Гыйлемнең җимеше – эшчәнлек билгесе*, татар телендә: **Беләкле берне егар, белемле меңне егар; Көчең белән горурланма, эшең белән горурлан**, – кебек мәкальләр бар.

Балаларыбызны тәрбияләгәндә тагын нинди мәкальләр безгә ярдәмгә килә соң?! **من ترك حرفته ترك بخته** *Шөгылен калдырган бәхетен җуйган*; **صنعة في اليد أمن من الفقر** *Кулы эш белгән ярлы булмас*; **لا تُؤَخّرعمل اليوم لِغد** *Бүгенге эшне иртәгегә калдырма*; **من جدّ وجدَ ومن زرع حصد** *Тырышкан табар, чәчкән урыр*, – диеп гарәп халкы баласын тырыш булырга өндәсә, татар халкы: **Эшләгән туңмас, эшләмәгән уңмас; Эшләгән бәхетен эшендә күрер, эшләмәгән төшендә күрер; Эш эшләми уңыш килми; Хезмәте барның, хөрмәте бар** [Татар балалар фольклоры, 1999, Б.352], – диеп баласын эшчән булырга өнди. Әлеге мәкальләрнең капма-каршысы булып, ялкаулыктан көлә торган мәкальләр кулланыла. Гарәп халкында алар исә мондыйлар: **الكسلان كثير الاعذار** *Ялкау күп акланыр*, **الكسل لا يطعم العسل** [Майдани, 2010, Б. 535] *Ялкаулык бал ашатмас*.

Татар халкында исә: **Иренгән ике эшләгән, һаман эше пешмәгән; Эшләгәнгә көн җитми, ялкауның көне үтми; Уңган әмәлен табар, ялкау сәбәбен табар,** – кебек мәкальләр кулланыла. Шулай ук эшне башкарганда аңа бөтен күңелең белән бирелеп, эшне җиренә кадәр җиткереп башкару бик зарур. Бу уңайдан исә татар халкында бик матур мәкаль бар: **Тырышып эшләгән эш өлге булыр, тырышмый эшләгән эш көлке булыр**. Шулай ук халкыбыз мәкальләре арасында татар кешесенең тырыш, егәрле икәнен күрсәтә торган татар сүзен ассызыклап килүче мәкальләр дә киң кулланышта. Мәсәлән: **Татар таш ватар; Татар ташка кадак кагар**.

НӘТИҖӘЛӘР

Хезмәт-дөньяда бары кешегә генә хас һәм бары тик ул гына лаек булган бәхет ул. Кулыннан эш килә торган тырыш кешеләрнең тормышта бәхетле, матур яшәүләрен һәммәбез күреп тора. Андыйлар нинди генә эшкә тотынмасын, аны җиренә җиткереп башкара. Ләкин кайберәүләр кечкенә генә кыенлыклар алдында да каушап, аптырап, югалып кала, ягъни аларга башка берәүнең ярдәме кирәк. Кеше менә шундый хәлгә төшмәсен, тормыш итүгә һәрьяклап әзерләнсен өчен, аңа балачактан хезмәт тәрбиясе бирү зур әһәмияткә ия икәнен гарәп халкы да, татар халкы да үзләренең мәкальләре белән дәлилләделәр. Әлеге халыкларның тапкыр һәм үткен мәкальләре киләчәк буынны тырыш, тәрбияле, тәртипле итеп үстерүдә рухи чыганак булып торалар. Безнең киләчәк буныбыз тырышлыкка өндәүче шушы мәкальләрне үзләренең күңелләрендә сакласалар иде. Һәммәбезгә дә өметле, максатчан, тырыш балалар тәрбияләргә насыйп булсын! Шушы язмамны шигъри юллар белән тәмамлыйсым килә:

Мәкальләрдә халык зирәклеге,
Мәкальләрдә яшәү асылы.
Тир түкмичә җирдә яшәп булмый,
Җимеш таталы хезмәт аркылы.

КУЛЛАНЫЛГАН ӘДӘБИЯТ

1. Арабско-татарско-русский словарь заимствований (арабизмы и фарсизмы в языке татарской литературы). Т.II / М.И. Махмутов, К.З. Хамзин, Г.Ш. Сайфуллин. Казань: Иман, 1993. 49 с.
2. Исәнбәт Н. Татар халык мәкальләре. 3 томда. Казан: Тат. кит. нәшр., I967. Т. 3. 1013-1018 б.
3. Татар балалар фольклоры /отв. ред. Р. Ягъфарова//Татарский детский фольклор. Казань. Раннур, 1999. 352 б.

4. Татар халык иҗаты. Казань, 2000. 267 б.
5. Татарская грамматика. Синтаксис: в 3-х т. Казань: Татарское книжное изд-во. 1992. 488 с.
6. Шайхуллин Т.А. Словарь русских и арабских пословиц, поговорок и афоризмов «Родственные отношения» / Т.А. Шайхуллин. Казань: Изд-во Института истории АН РТ, 2012. 321с.
7. Г. Тукай. Кызыклы шәкерт. URL: https://shigriyat.ru/authors/tukai/340
8. ابن قيم الجوزية. (2000). الامثال في القران الكريم. دار المعرف. بيروت نمر الجطين.
9. Арабские пословицы и поговорки / сост. Абу аль-Фадль аль-Майдани /пер. с араб. И. Сарбулатова. URL: http://nuruliman.ru/archives/535 (дата обращения: 10.06.2010).

BIBLIOGRAPHIC REFERENCES

1. Makhmutov, M.I., Khamzin, Z.K., Saifullin, G.S. (1993). Arabsko-tatarsko-russkii slovar zaimstvovanii arabizmy i farsizmy v iazyke tatarskoi literatury [Arabic-Tatar-Russian dictionary of borrowings (Arabic and Farsi borrowings in the language of the Tatar literature)]. Kazan: Iman. 49 p.
2. Isanbet, N. (1967). Tatar khalyk mekallere [Tatar proverbs]. Kazan: Tatar publishing house, Vol.3. Pp. 1013-1018. (In Tatar)
3. Tatar balalar folklory [Tatar children's folklore] (1999). In R. Yagfarova (Ed.). Kazan: Rannur. 352 p. (In Tatar)
4. Tatar khalyk izhaty [Tatar folk art]. (2000). Kazan. (In Tatar)
5. Tatarskaia grammatika. Sintaksis [Tatar grammar. Syntax]. (1992). Kazan: Tatar publishing house. 488 p. (In Tatar)
6. Shaikhullin, T. A. (2012). Slovar russkikh i arabskikh poslovits, pogovorok i aforizmov “Rodstvennye otnosheniia” [Dictionary of Russian and Arabic Proverbs and aphorisms "Relationship"]/ Kazan: Publishing house of the Institute of history of Tatarstan Academy of sciences. 321 p.
7. G. Tukai. Kyzykly shekert [Funny student]. Retrieved from https://shigriyat.ru/authors/tukai/340 (In Tatar)
8. Al-jawziyyah, I.Q. (2000). *Aphorisms in the Holy Quran*. Beirut: Dar knowledge. 356 p. (In Arabic)

9. Al-Maidani, A.A. Arabskie poslovitsy i pogovorki [Arabic Proverbs and sayings]. I. Sambulatova Trans. Retrieved from http://nuruliman.ru/archives/535

Information about the author
Arabic teacher Timerova Gulchachak Ravilevna
Kazan, Russia
gulchachak_timerova@mail.ru